



**KORKUT ATA TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI DERGİSİ**  
*Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*  
*The Journal of International Turkish Language & Literature Research*

Sayı/Issue 9 (Aralık/December 2022), s. 640-653.  
Geliş Tarihi-Received: 23.09.2022  
Kabul Tarihi-Accepted: 31.10.2022  
Araştırma Makalesi-Research Article  
ISSN: 2687-5675  
DOI: 10.51531/korkutataturkiyat.1179320

## 1960'lı Yıllar Azerbaycan Hikâyelerinin Konusu Üzerine Bir İnceleme\*

*A Study on the Subject of Azerbaijan Stories in the 1960s*

Rövşen MEMMEDOV\*

Öz

1960 ve 1970'li yıllar, 20. yüzyılda Azerbaycan edebiyatının oluşum ve gelişimi açısından önemli bir dönemdir. Bu dönemde edebiyat, önceki dönemlerle kıyaslanamayacak ölçüde değişerek yeni içerik ve fikirler doğrultusunda gelişim gösterir. Bu dönemde edebiyat, niteliksel olarak yeni bir çağa girer. Stalin'in ölümünden sonra dünya genelinde oluşan sosyo-politik olaylar Sovyetler Birliği'ni de etkilemiş ve edebiyat da bu değişimlerden etkilenmiştir. Bu dönemde edebiyat, totaliter rejimin baskısından kurtularak özgür bir döneme girmiştir. Bu dönemin önemli özelliklerinden birisi de edebiyata genç yazarların katkı sunmaya başlamasıdır. Anar Rızayev, Elçin Efendiyev, Ekrem Eyllisli, İsi Melikzade gibi isimler genç yazarlar neslini temsil etmekteydi. Ele aldıkları konular benzer olsa da bu konuları her yazar farklı bakış açısıyla edebi bakımdan inceleyerek topluma aktarmaktalardı. Çeşitli türlerde eserler veren yazarların en çok faydalandıkları tür hikâye idi. Hikâye türü, düzyazı türleri içinde hacimce kısa olmasına rağmen muhtevasında önemli meseleleri barındırdığından genç yazarlar arasında en önemli türlerden biri olarak görülmüştür. Bu dönemin yazarları seçtikleri konuları bu türle okuyuculara takdim etmekteydi. Yazarlar, Sovyet gerçekliğini tasvir etmemiş, onu sanatsal yargının konusu ve nesnesi hâline getirmişlerdi. Bu nedenle çalışmaları daha kritikti. Bu dönemin eserlerinde toplumsal olaylara karşı şair ve yazarların mühalif olması dönemin önemli özelliklerindendi.

Çalışmada 1960'lı yıllar dönemi Azerbaycan edebiyatı ele alınmış, hikâye türü hakkında bilgi verilmiş, dönemin yazarları, onların ele aldıkları konular hakkında detaylı araştırma yapılmıştır. Bunun yanı sıra dönemin sosyo-politik olayları da incelenmiş, Stalin'in ölümünden sonra dünyada oluşan politik değişimler ve bu değişimlerin edebiyata nasıl etki ettiği analiz edilmiştir. Çalışmada dönemin önde gelen isimleri Anar Rızayev, Elçin Efendiyev, Ekrem Eyllisli, İsi Melikzade gibi ünlü yazarların hikâyeleri tahlil edilmiştir.

**Anahtar Kelimeler:** Azerbaycan edebiyatı, hikâye türü, sosyalist realizmi, varoluşçuluk, edebiyatta insan kavramı.

**Abstract**

The years of the 1960s and 1970s constitute a special and very important stage in the development of Azerbaijani literature in the 20th century. In this period, literature changes incomparably with the previous stages, and progresses in line with new content and ideas. This period also means a qualitatively new stage of literature. At this stage, as in every stage,

\* Bu çalışma, "1960'lı yıllar Azerbaycan Hikayeleri" adlı yayımlanmamış yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

\* Dr. Öğr. Üyesi, Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Anabilim Dalı, Zonguldak/Türkiye, e-posta: rrr\_188@mail.ru, ORCID: 0000-0002-8821-0517.

literature has been shaped according to the basic idea of society. After the death of Stalin, socio-political events around the world began to be heard in the Soviet Union, and literature was also affected by these changes, as in every field. Literature got rid of the chains of the totalitarian regime and entered the free period. One of the important features of this period is the entry of young writers into literature. Anar Rızayev, Elçin Efendiyev, Ekrem Eylisli, İsi Melikzade etc. writers represented this generation of young writers. Although the subjects they dealt with were similar, each writer examined these subjects from an artistic point of view and conveyed them to the society. The genre that writers who wrote in various genres used the most was the story. Although the type of story is short, it is one of the most important genres to be written because it contains big issues and is short. The writers of this period were presenting the topics they chose to the readers by dealing with the type of story. The authors did not depict Soviet reality, but made it the subject and object of artistic judgment. Therefore, his work was more critical.

In these works, the author's stance and attitude towards life events had an ambiguous effect. In addition, the socio-political events of the period were examined, and after Stalin's death, the political changes in the world and how these changes affected literature were analyzed. In the study, Azerbaijani literature was discussed in the 1960s, informed about the type of story, and detailed research was conducted on the subjects of the period and their issues.

**Keywords:** Azerbaijan literature, genre of story, socialist realism, existentialism, human concept in literature.

## Giriş

Azerbaycan edebiyat tarihinin gelişiminde önemli role sahip olan 1960'lı yılların edebiyatı, önceki edebî neslin yaratıcı üslubundan keskin bir şekilde farklılık göstermiştir. Stalin'in ölümünden sonra dünyada ve Sovyet toplumunda meydana gelen ideolojik değişimler, edebiyatın gelişimine güçlü bir ivme kazandırmıştır. Bu dönemde edebiyatta biçim ve üslup değişmiş, ideal kahraman arayışı serbest akışa<sup>1</sup> yönelmiştir. Yazılan eserlerde ideolojik fikir arka planda kalmış, insan kavramı ön plana çıkmıştır. "Daha önceki on yıllardan farklı olarak bu dönemde, edebiyatın konusu ve fikri insana, onun iç dünyasına odaklanmıştı, böylece, onun iç dünyasına faaliyetinden daha fazla öncelik verilmiştir." (Memmedov, 2008, s. 92).

Post-Stalinist basının makaleleri, edebî ortamda yaşamın tarihsel olarak doğru, düzgün ve gerçekçi bir tanımını talep etmekteydi. "Pravda" gazetesinde yayımlanmış "Sovyet Yazarlarının Büyük Görevi" adlı makalede: "İnsanların ihtiyaç duyduğu kitap, yazarın insan hayatının nabzını yakalayıp gelişimini gördüğü an gelir." (Efendiyev, 1956, s. 4) ifadeleri kullanılmıştır. 1960'lı yıllarda edebiyat, gerçekliğin basit bir tanımını vermeye değil, ona edebî bir çalışma vermeye çalışarak yaşam olaylarına daha ciddi sanatsal kriterlerle yaklaşmaktaydı. Toplumun önceki dönemlerinin tasvirinde, yazarın bakış açısının, yazarın tavrının tek taraflı olarak yansıtıldığı çok açıktı. Bu nedenle edebiyatta hayatın zorlukları ve sorunları hakkında yazma anlayışı vardı. Bu, doğal olarak edebiyatta belirli bir derecede eleştiri ile sonuçlandı ve böyle bir eğilim, yaşamın kendisi tarafından koşullandırıldı.

60'ların Azerbaycan edebiyatı tarihinde nesrin konumu, yirminci yüzyılın Batı düşüncesinde köklü bir yeri olan "varoluşçuluk" kavramıyla bağlantılıdır. Benzer şekilde, yeni nesrin felsefesi ve poetikası buradan beslenmektedir.

## 1. 1960'lı Yıllar Süreci

1950'lerde yazarlar, sanat arayışlarında sosyalist gerçekçilikteki (sosrealizm) edebî yönteminin tüm potansiyelini tükettiler. Yeni nesir önceki yazılar sona erdiği andan itibaren başlamakta, sosyalist gerçekçiliğin ilkelerini reddederek kendi yerini almaktaydı.

<sup>1</sup> Sovyetler Birliği'nde edebî karakterler bile merkezin izniyle seçilmekteydi.

1950'lerin ortalarından itibaren oluşan yeni edebî süreç, edebiyatta insanı daha geniş tanımlama ve gerçekçiliği derinleştirme eğilimini güçlendirdi. İsmail Şıhlı'nın "Ayrılan Yollar", Ali Veliyev'in "Ürek Dostları" (Can Dostları), Bayram Bayramov'un "Ayrılık", Salam Kadirzade'nin "Kış Gecesi", Mevlut Süleymanov'un "Dağlar Koynunda" romanlarında bu eğilimin bazı belirtileri hissedilmekteydi. "Edebiyat ve Sanat" gazetesi bu gerçeğe dikkat çekerek yazıyordu: "Sadece bu yıl beş veya altı romanın oluşması, Azerbaycan Sovyet nesrinin hızlı gelişimini kanıtlamaktadır." (Hüseyn, 1956, s. 6).

Yazarlar, edebiyat ve sanatta insan yaşamının tek taraflı, dolaylı tasvirinin tezahürlerine, sanatsal yaratım ustalığı konularına daha fazla dikkat ettiler. Kaleme alınan eserlerde edebî ustalık, hayatın gerçekliği sanatsal bir gerçekliğe dönüştürerek değerlendirilmekteydi.

1956-57 yıllarında yayımlanan makalelerde, modern edebiyatta tür ve sanatsal hakikat sorunları daha eleştirel olarak ele alınmış ve insan karakterinin ortaya çıkarılması konusu ön plana çıkarılmıştır. Belirli romanlar hakkında, Ali Veliyev'in "Ürek Dostları" (Can Dostları) (Halilov, 1956: 4), İsa Hüseyinov'un hikâyeleri (Efendiyev, 1957, s. 5), İsmail Şıhlı'nın "Ayrılan Yollar" (Halilov, 1956, s. 7) romanına adanmış makalelerde yeni insanın imajını oluşturmak, edebî ustalık sorununun önemli gereksinimi olarak ele alınmıştır.

Yeni eserlere artan ilgi, edebiyatın yeni bir gelişme aşamasına girdiğini göstermekteydi. Bu yıllarda Mehdi Hüseyin'in "Kara Taşlar" gibi eserlerinin örneğinde Azerbaycan nesirindeki sosyal ve manevi süreçlerin parlak, geniş, destansı bir planda yansıtıldığı görülmektedir. Halilov bu konuda, "1950'lerin ortalarından itibaren, Azerbaycan Sovyet edebiyatı da dâhil olmak üzere, bir bütün olarak Sovyet edebiyatında bir canlanma yaşandı. Edebiyata yeni yetenekli edebî güçlerin yanı sıra yeni karakterler, motifler ve ifade biçimi geldi..." (Halilov, 1986, s. 142) ifadelerini kullanmaktadır.

1950'li yıllardan itibaren toplumun gelişiminde meydana gelen değişimler, zamanın ve modern gerçekliğin gerektirdiği yeni akım ve eğilimler edebiyatı önemli ölçüde etkilemiş, neredeyse konusunu ve fikrini belirlemiştir. "Böylece edebiyat yavaş yavaş "biçim olarak ulusal, içerik olarak sosyalist" prangalarından kurtulmaya başladı." (Abasova, 2001, s. 18).

1960'lı yıllara doğru sadece edebiyatta değil, toplum hayatına yeni bir pencere açıldı. Kişilik kültürü, toplumu kusursuz gösterme, onu bir bütün olarak kontrol etme yeteneği düşüşe geçmeye başladı. " 'Yeraltı Çaylar Denize Axır' (Yeraltı Nehirler Denize Akar), 'Söyüdü Arx' (Söğütlü Ark), 'Unuda Bilmirem' (Unutamıyorum), 'Yahşı Adam' (İyi İnsan), 'Doğma ve Yâd Adamlar' (Aziz ve Yabancı İnsanlar), 'Şeherin Yay Günleri' (Şehrin Yaz Günleri), 'İdeal', 'Min Gecedən Biri' (Bin Gecedən Birisi), 'Garlı Aşırım' (Karlı Aşırım) vb. eserlerle edebiyat bir şekilde kendisini buldu." (Abasova, 2001, s. 19).

Böylelikle, 1960'lı yılların edebiyatında neredeyse bir "devrim" yaşanmaya başladı. Doğal bir evrime, diyalektik yapıya ve varoluşçu düşünce tarzına sahip olan 60'lı yılların nesri, Azerbaycan edebiyatının dil, üslup, biçim ve içerik bakımından zengin gelenekleri ile poetika açısından bağlantılı olmasına rağmen, özel bir dönüş olarak noktası, duyguları ve kavramları vardı. 1960'lardaki düz yazının etkisi, onun bilimsel-eleştirel anlayışı günümüzde de geçerliliğini korumaktadır.

Bir dereceye kadar 1950'lerde gelişen insanın iç ve manevi dünyasının bir portresini yaratma girişimi, altmışlı yıllarda zaten onun edebî ve sanatsal üslubunu tanımlamanın ve onaylamanın eşliğindeydi. 1950'li yılların edebî nesri sayıca çok

olmasına rağmen, iç dünyanın genişliği ile yeni insanı ayrıntılı olarak keşfetmenin yanı sıra çağın ihtiyaçlarını karşılama açısından da istenilen düzeye ulaşamamıştır. Bu öncelikle edebiyatın aşırı siyasallaşmasından kaynaklanıyordu. Bu siyasallaşmanın yazılı eserlerde sanatın zayıflamasına yol açtığı da bilinmektedir. Bu dönem sanatçıları, önde gelen bazı edebiyatçılar bu gibi durumlardan kaçamadılar ve bu durumlar eserlerine açıkça yansdı. Örneğin, 1950'li yıllarda Ali Veliyev'in "Çiçekli", "Gülşen", Mevlut Süleymanov'un "Fırtına", "Dağlar Goynunda", İsmail Gözelov'un "Zirvelerde", "Geniş Üfügler" gibi eserlerinin ortaya çıkışı, aslında kararlarda ifade edilen siyasi ve ideolojik ilkelerin edebiyattaki etkisiydi. Bu eserlerin çoğunda milliyetçilik ilkesi yerini sınıf ve partililik ilkesine bırakmış, siyasi amaçlar evrensel değer ve fikirlerin önüne geçmiştir. Bazı yazarlar belirlenmiş siyasi bakış dogmatizminin ötesine geçtikte, hayatın olaylarına karşı daha derin ve sıra dışı bir tavır sergilemek istediğinde bu tür eserler hemen sert bir şekilde eleştiriliyordu.

Ancak parti liderlerinin bu kadar aşırı ideolojik baskısına rağmen edebiyata gelen yeni neslin eserlerinde gelişme eğilimleri hissedilmeye başlandı. Bu anlamda İsa Hüseyinov'un "Yanar Ürek" (Çoşkun Yürek) adlı romanı, bu dönem nesrinin ilk edebî başarısı olarak kabul edilebilir. Bu eserin yazılmasıyla birlikte edebî ortamda "radikal" bir değişimin yaşandığı söylenebilir. Eserlerde "Sovyet hümanizmi" geri planda kalmış, toplumsal ve bireysel ortamda oluşan karmaşık bir iç dünyaya sahip "düşünen adam" ön plana çıkmıştır. İsa Hüseyinov'un romanı edebiyatta yankı bulmasıyla kariyerlerine yeni başlayan gençlerin çizgilerini belirledi.

"Bana öyle geliyor ki, İsa Hüseyinov bir zamanlar 60'ların edebiyatının konumunu bir anlamda nesirimizin içeriğini ve ahlaki eksikliğini güçlendirerek tanımladı." (Eylisli, 1989, s. 53). Aynı zamanda edebiyat ortamı, İsa Hüseyinov'un nesirinden, özellikle de "Yanan Yürek"inden yeni bir nesrin başlangıcını hesaplar: "60'lı yılların nesrine İsa Hüseyinov başlamış ve bu süreç "İnsanlar ve Ağaclar" ile "Beyaz Liman"da tamamlanmıştır." (Memmedov, 1987, s. 194).

İnsanı insan olarak tasvir etmek, söz konusu dönemin edebiyatının temel özelliği idi. 1960'ların çoğu nesir eseri: hikâyeler, öyküler ve romanlar bu şekilde meydana gelmekteydi. İsi Melikzade'nin "Etiraf" (İtiraf), "Şehli Çemenlerin Işığı" (Çiyli Çayırın Işığı), İsa Hüseyinov'un "Saz", "Tütek Sesi" (Kaval sesi), "Guru Budag" (Kuru Dal), Anar'ın "Molla Nesreddin-66" mizahi hikâyeler toplusu, Elçin'in "Bir Görüşün Tarixçesi" (Bir Randevunun Tarihi), "Sos" (Heyecan Sinyali), Rüstem İbrahimbeyov'un "Park", "Bizim Tinde" (Bizim Köşede), Maksud İbrahimbeyov'un "Böyük Şehrin Nağılları" (Büyük Şehrin Masalları) vb. eserlerin kaleme alınması, "bir yandan nesrin kısıtlamanın pençesinden çıkması nedeniyle, diğer yandan büyük sanat için her zaman bir gizem olan insanı, daha derinden inceleme ilgi ve arzusundan kaynaklanıyordu." (Abasova, 2001, s. 4).

Nesir, adeta sıradanlıkta yücelik, küçüklükte büyüklük arıyor, bu şekilde topluma aktif dâhil olmaya, etki etmeye çalışıyordu. İsi Melikzade'nin "Gatarda" (Trende), "Guyu", (Kuyu) "Hesretin Sonu", Ekrem Eylisli'nin "Bir Misranın Yuhusu", (Bir Mısranın Rüyası), "Dağlara Çen Düşende", Anar'ın "Keçen İlin Son Gecesi", (Geçen Yılın Son Gecesi), "Dantenin Yubileyi" (Dante'nin Yıl Dönümü), "Macal" (Zaman) vb. eserlerde de modernite duygusu güçlüydü.

## 2. Dönemin Popüler Edebî Türü: Hikâye

Bu dönemde edebî sürecin nispeten aktif ve canlı bir alanı hikâye türü olmuştur. Hikâye türü her zaman edebiyatın ilgili alanı gibi halen değerli özelliklerini korumaktadır. "Hikâye, epik türün en yaygın şeklidir. Bu türün temel özelliği, kısa

olması, belirli bir zaman ve mekân içindeki bir olayı yansıtmayı, az sayıda karakterin varlığıdır. Hikâye yazarları, hayatın gerçeklerini gösteren küçük bir destansı eserde büyük ustalık sergilemişlerdir." (Memmedov, 2018, s. 16)

Genel olarak Azerbaycan edebiyatındaki hikâye, ilginç ve çalkantılı bir tarihe sahiptir. Hikâye türü her zaman evrim geçirmiş, zaman içinde gelişerek klasik ve köklü bir edebiyat alanı haline gelmiştir. Azerbaycan'ın klasik yazarları, zaman zaman hikâyenin bir takım belirsiz özelliklerini, sanatsal olanaklarını ortaya koymuş ve küçük ama derin bir içeriği ifade etme kabiliyetini doğrulamışlardır. Celil Memmedkuluzade, Abdurrehim Bey Hakverdiyev, Abdulla Şaik, Süleyman Sanî Ahundov, Sultan Mecit Ganizade gibi klasik yazarların kaleminde hikâye, çeşitli özellikleriyle ortaya çıkmış, edebî süreçte önde gelen bir yaratıcılık alanı olarak hem edebî hem de toplumsal düşünceye yön vermiştir. "Poçt Gutusuq (Posta Kutusu), "Usta Zeynal", "Köç" (Göç), "Marallarım" (Geyiklerim), "Cennetin Gebzi" (Cennetin faturası), "Gorhulu Nağıllar" (Korkulu Masallar), "Allah Hofu" (Allah Korkusu) gibi hikâyeler insanların gelişmesinde ve uyanışında önemli rol oynamıştır. "Hikâye, tür olarak o kadar ciddi bir poetikaya sahiptir ki, edebî süreçteki yeri ve bu süreçteki etkisi her zaman açıkça hissedilmiş ve bugün de hissedilmektedir. Türlerin kendi aralarındaki tarihsel mücadelede, öykü özgünlüğünü, şirselliğini, yasalarını korudu ve yerini başka türlere bırakmadı." (Memmedov, 1983, s. 50).

Hikâye, dönemin mahiyetine, zamanın ruhuna uygun olarak aydınlatma döneminden demokratik-devrimci fikirlerin yaygınlaştırılmasına, korunmasına kadar uzun bir yol katetmiş, millî ruhun, sağlıklı ahlak ve eğitim meselelerinde milleti kültürel hayata hazırlamakta önemli işler görmüştür.

Klasik geleneklerin korunması, yaratıcı bir şekilde sürdürülmesi ve geliştirilmesi alanında hikâye, klasik yaratıcı kurgu alanlarından biri haline gelmiştir.

### 3. 1960'lı Yılların Hikâyesi

1960'ların yazarlarının hemen hepsi kısa hikâyeler yazarak, çalışmalarının temel özelliklerini bu türle tanımlayarak Azerbaycan edebiyatının bu dönemde yönünü belirlemişlerdir.

Azerbaycan edebiyatının "yeni nesli"nden olan Anar, kısa hikâyeler yazarak edebiyat dünyasına adım atmış ve ilk hikâyesinden itibaren tamamen olgun bir yazar izlenimi vermiştir. Anar'ın ilk kalem deneyimi 1958'de yazdığı "Üç Sandık" (Üç Kutu) hikâyesidir. Eleştirmen Şamil Salmanov, Anar'ın bu hikâyeleri hakkında yazıyor: "Burada asıl sanata ait birtakım özellikler - insan hakkında, onun hayatının endişeleri ve ızdırapları, sorunları ve umutları konusunda konuşmak insanı derinlemesine açmak, yorumlamak eğilimi duyulmaktaydı ve bu yönler onun hikâyelerini okurlara sevdirdi." (Salmanov, 1998, s. 160).

Anar'ın yazdığı hikâyeler arasında "İztirabın Vicdanı" (İztrabın Vicdanı) dikkat çekmektedir. 1958 yılında yazılan eser, Sovyet kanlı terörünün kurbanlarına adanmıştır. Eser, o yıllarda totaliter rejimin ceza aygıtında çalışan ve daha sonra bu sistemin sonraki kurbanlarından biri olan bir adamın itiraflarına dayanır: "Bir-birinden ağır günahlar yapmasından dolayı istiraplar içinde, vicdan ağrısı ile kavrulan ve hiç olmazsa, kimseye açılmak isteyen ve kendisini ifşa etmek noktasına ulaşan bu insanın iç duygularını tüm ayrıntılarıyla kaleme alan yazar, okuyucuyu karmaşık ve kafa karıştırıcı düşünceler dünyasına götürür." (Aliyeva, 1999, s. 7). Tanımadığı bir gence müthiş itiraflarda bulunan kahramanın cildini değişmesi ve konuşmanın her aşamasında kendisini gerek onun kurbanı olmuş insan gibi göstermesi, gerekse o kurbanı öldüren suçlu - KGB çalışanı - gibi

göstermesi de onun konuştuklarını, geçirdiği his ve heyecanları anlamakta zorluk oluşturuyor.

Eserdeki bu içsel karmaşıklıkların, psikolojik durumların sık ve beklenmedik şekilde yer değiştirmesi, Anar'ın yaratıcılığın ilk örneklerinden itibaren basitlikten kaçınmaya, hayatın en basit durumlarında bile karmaşıklıklar ve çelişkiler bulmaya çalıştığını göstermektedir. Bu hikâyeye, büyük edebî ve sanatsal etkiye sahip bir eserdir. "Hikâyedeki derin psikoloji, kahramanın rolden role geçişinin inanılabilirliği, özgün ve akılda kalıcı imgeler, dil ve üslubun sadeliği ve kendiliğindenliği: tüm bu yönler, eserin yetenekli bir gencin ilk deneyimi olduğu varsayımına yol açar, eline kalemi yeni almış yazar dayanak vermez." (Aliyeva, 1999, s. 10).

Anar'ın erken dönem çalışmalarında, onun birçok betimleyici yöneme yönelik çabaları, kritik durumlarda insanların ahlaki ve psikolojik durumunu ve duygusal kargaşalarını derinden gözlemlediğini gösterir. Kuşkusuz bu, kendisine çok yüksek, ciddi görevler koyan ve bunları ustalıkla yerine getiren bir yazarın özelliğidir. Anar, ilk çalışmasında ciddi niyetlerini ve buna karşılık gelen yetenek seviyesini gösterebildi.

Bu hikâyeyi bir dizi başarılı lirik-psikolojik hikâyeye takip eder: "Bayram Hesretinde" (Bayram Hasretinde), "Keçen İlin Son Gecesi" (Geçen Yılın Son Gecesi), "Aşgılığda İşleyen Kadının Söhbeti" (Vestiyerde Çalışan Kadının Sohbeti), "Taksi ve Vaht" (Taksi ve Zaman), "Men, Sen, O ve Telefon", "Gürcü Familyası" (Gürcü Soyadı) vb. hikâyeleriyle Anar, bu küçük türdeki başarısını bir kez daha kanıtladı.

Anar'ın ilk matbu eseri olan "Vestiyerde Çalışan Kadının Sohbeti" hikâyesi, özgünlüğü ile öne çıkmaktadır. Bu eser de 1959 yılında kaleme alınmıştır. Hikâyeye kısa olsa da büyük anlam ifa etmektedir. Çalışmada hiç karakter yer almaz. Yazar, uzun süredir bir ofisin gardırobunda çalışan bir kadının konuşmasıyla eserin özünü gözler önüne serer. Burada sadece paltolardan bahsedilir; bu paltoların sahiplerinin hayatları ve ilişkileri hakkında yapılan konuşma hikâyenin özünü ortaya koyar. Kadın hüznü ve dokunaklı bir aşk hikâyesi anlatır. Pahalı kadın paltosu, her zaman çok ucuz bir erkek paltosu ile beraber büroya gelir. Bir süre sonra kadın paltosu pahalı, fiyakalı bir erkek paltosuyla beraber olur. Ucuz paltolu adam, eserin sonunda bürodan çıkar ve bir daha oraya geri dönmez.

Genel olarak belirtmek gerekir ki Anar bu hikâyede beklenmedik bir yenilik yapmıştır. Birincisi, karakterin dili çok basittir, yani önceki yılların eserlerinde anlatılan karakterlerin dilinden farklı olarak, bu eserde çalışan kadın okuryazar değildir ve konuşmasında ağızlar baskındır:

"*Sana kurban olayım*, büromuzda, yaklaşık beş yüz çalışan var. Her birin de çeşitli, *şöyle fiyakalı* paltosu var. Moda diyorsunuz, ne diyorsunuz. Ama *Vallahi* hepsini tek tek tanıyorum. Numara olmasa bile, asla birinin ceketini başkasınıninkiyle değiştirmem. Ya, evladım, yedi senedir burada çalışıyorum, öyle olacak işte" (Anar, 1988, s. 28).

Eserlerde bu tür ifadelerin kullanılması Sovyetler döneminde makbul değildi. Sovyet insanı edebiyatta bile olsa, standart dil kullanmak zorundaydı. Anar, bu özelliği kullanmakla "Sovyet çerçevesi"ni kırmıştır.

İkinci husus ise bu hikâyeye, "Sosyalist gerçekçilik" ilkelerine aykırı, beklenmedik bir olayla sona ermektedir. Burada fakir adam "Sovyet gerçekliği"nin aksine "kaybeder". Anar hikâyede abartıya ve kalıplaşmaya yer vermemiştir. Eserdeki olay her zaman güncel olan bir konudur.

Anar'ın hikâyeleri arasında sanatsal açıdan en ilgi çekici olanı "Taksi ve Zaman"dır. Bu hikâyeye, Sovyetler Birliği'nin resmî ideolojisine aykırı olduğu düşünülen

varoluşçuluk felsefesinin büyük etkisiyle yazılmıştır. Eserin kahramanı, bir zamanlar kaçırdığı aşk, mutluluk, saadet şansını ne kadar tutkuyla ve özlemle yeniden kazanmak istese de yüksek ahlaklı ve duygulu bir adam olduğu için yerini kayıp bir ruha bırakmak istemez. Nergiz'in - hayallerinde sevip yaşadığı kızın gerçekteki görüntüsüne rastladıktan sonra o, tekrar saadetini kaybetmeye hazırdır; çünkü artık saadetin daha yüksek noktasına ulaşmayı başarmıştı:

“Birdenbire artık hiçbir şeye ihtiyacım olmadığını fark ettim. Bundan sonra istediğim şey bayağılık olurdu. Bu görüntüden, bu endişeli duygulardan başka hiçbir şeye ihtiyacım yoktu. Bu hayal, bu rüya hafızamın ebedi, sadık bir yoldaşı olacaktı. Bundan böyle, hiçbir şeye veya kimseye ihtiyacım yoktu.” (Anar, 1988, s. 43)

Bu hikâyede, okuyucuyu her zaman yeni, kendine has sanatsal ve paradoksal durumlarla şaşırtan Anar'ın benzersiz tarzının görsel bir ifadesi görülmektedir.

“Gürcü Familyası” (Gürcü Soyadı) hikâyesi de konu bakımından “Taksi ve Vaht” (Taksi ve Zaman) hikâyesine benzerdir. Bu hikâyenin ana teması, gençliklerinin tamamlanmamış aşkları ve özlemleriyle yaşayan iki gencin dramatik hayatıdır. Eserin ana kahramanları Oktay ve Esmer'in karşılıklı ilişkileri ve çocukluk anılarına olan bağlılıkları okuyucuda hoş bir izlenim bırakmaktadır. Ancak eserin özelliklerinden biri de bu eserin ana karakterlerinden olan Oktay karakterinin Azerbaycan edebiyatının o dönemde yeni bir karakter gibi ortaya çıkmasıdır. Bu tür karakterler daha önceki dönemin edebiyatında çok az ilgi görmekteydi. Anar'ın eserinde bu karakter, yani “hayatta şanslı olmayan bir kişi” - Oktay imajında, gerçek hayatta başarısız olmuş genelleştirilmiş bir insan karakteridir. Anar, Oktay'ın hayatını en dramatik ve paradoksal anlarla okuyucuya sunar. Oktay, yalnızdır ama deli gibi bağlı olduğu Bakü şehri ve İçerişehir<sup>2</sup> gibi bir “arkadaşı” vardır. Asif Efendiyev bu konuda, “Onun (Oktay'ın) manevi dünyasında, Bakü'nün kentsel peyzajı, Eski Şehir'in masal dünyası, Hazar Denizi, Han Sarayı ve... “yalnızlık felsefesi” bir arada yaşıyor. Çünkü bize göre Oktay olgunlaşmamış bir kişiliktir. O, hâlâ hakikatin eşiğindedir, hâlâ yalpalılar ve sendeler. Oktay bir yandan şehri Bakü'ye, geçmişine bağlı bir insandır. Öte yandan banal ve standart “yalnızlık felsefesi” onun kalbinde yer bulur.” (Efendiyev, 1976, s. 112)

Bu hikâye, şehir manzarasının tanımını nedeniyle diğer hikâyelerden farklıdır. Anar, bu eserinde memleketinin harmonisini ustaca anlatmıştır: “Şehre şafakta bakmak gerekir. Yalnız o zaman şehrin gerçek yüzünü, taş yüzünü, taş varlığını görebilirsin. O anda şehir çıplak, boş, hareketsiz, boştur. Süssüzdür. Vitrinler sessizliğe bürünmüştür, afişler de öyle. Taşlar donmuş, susmuş, uykuya dalmış.” (Anar, 1988, s. 47)

Sanatsal anlatım ve betimleme araçlarının kullanımı bu eseri daha da zenginleştirmiştir. Şehri mükemmel tasvir eden Anar, asfaltı bile “süslemektedir”: “Meydana damlayan yalnız bir yayanın boş adımları. Desen-desen asfaltı süsleyen narin narin yağmur-sabah yağmuru...” (Anar, 1988, s. 48)

Bu hikâyedeki karakterlerin dili gerçek, standart bir nesir dilidir. Oktay gerçek bir mimar, Asmar bir büyükelçinin karısı gibi konuşuyor, konuşmalarında yapaylık yoktur. Hikâyenin ilginç yönlerinden biri hikâyenin başlığıdır. Anar'ın nesirini Zaman bağlamında inceleyen Yaşar Garayev şunları yazıyor:

“Hayali Gürcü soyadı - kamikaze - zamansızlığa mahkûmiyet anlamına gelir: zaman gibi, kamikaze'nin kolu ve kaderi sadece bir yönde çalışan bir saate sahiptir - ileri ve geri gidemez: Kamikazeler (Japon pilotlar) yerden kalkar kalkmaz hayata veda ediyorlardı. Uçağa geri dönmek için benzin bile koymazlardı.” (Garayev, 1988, s. 140).

<sup>2</sup> İçerişehir veya Eski Şehir - Bakü şehrinin tarihi çekirdeği

Eserin sonu da çok ilginçtir. Esmer'in gönderdiği mektubun imzasız olması ve kamikaze soyadıyla yazılmış olması eserin özünü ortaya koymaktadır. Bu ebediyen "Elveda" anlamına gelir ve gençliklerinin asla geri dönmeyeceği demektir. Yaşar Garayev'e göre, "Hikâyede zaman kapalı bir döngüde hareket etse de, hiçbir zaman tersten başlamaz." (Garayev, 1988, s. 141).

Genel olarak, 1960'ların hikâyeleri totaliter rejime temalarının uygunluğuyla meydan okumaktaydı. Bu hikâyelerde bürokratin, rüşvetçinin, sahtekârın, dalkavuşun gerçek yüzleri ortaya çıkmaktaydı. Bu tür hikâyeler hicivli kahkahalarla ve onun çeşitli biçimleriyle (mizah, grotesk, ironi, alaycılık vb.) yazılmıştır. Bu bakımdan Anar'ın "Molla Nasreddin-66" hiciv öyküleri koleksiyonu ilgi çekicidir. Bu hikâye koleksiyonunun ana özelliği, buradaki hikâyelerin çoğunun "şaka türünde" yazılması, yazarın sözleriyle, yani alay ve grotesklerin nispeten az olmasıdır. Anar, bu hikâyelerle Sovyet toplumunun gerçek yüzünü ortaya çıkarmaktadır. Bahsedilen hikâyelerde, sadece kendi çıkarları peşinde koşan, kollektif çiftliği (kolhoz) yağmalayan ve iddiaya göre planı gereğinden fazla dolduran kollektif çiftlik başkanı, (Gülmeşeker Kendinin Sabahı - Gülbeşeker Köyünün Sabahı), iç iş yapmamış ve sahte davranışlarıyla kendine bir kariyer kazanan müdür (Reng - Renk), bir yemekle hiç okumadığı esere fikir bildiren genç doktora öğrencisi (El-Eli Yuyar ve yahud Bozbaş Desgahı - El Eli yıkar veya Çorba Daveti) ciddi eleştirilmiştir. Anar'ın hiciv hikâyeleri sanatsal açıdan zengindir, hikâyelerinde Azerbaycan edebiyatının klasik yazarlarının geleneklerini, özellikle de Celil Memmedkuluzade'nin geleneğini ustaca kullanmıştır.

Anar'ın hikâyelerinin olay örgüsü ve kompozisyonu, çatışması ve karakteri, dış ve iç portreleri onun güçlü dili ve şeffaf üslubuyla gerçekleşir. Yazarın nesirinde olaylar yazarın kendi tahkiyesi ile devam eder. Bu tahkiye lirizmi, sanatsal ve manevi etkisi ile dikkat çekmektedir.

Anar'ın hikâyelerinde sentimental ruh vardır. Bu öykülerde, okuyucuyu şaşırtmaya zorlayan açık bir duygusallık, yazarın varoluşçu üslubu başarısını doğrular. Bu hikâyeler oluşturulurken Azerbaycan Sovyet nesirinde bu tarzda yazılmış eser yok denecek kadar azdı. Şamil Salmanov bu konuda: "Anar edebiyat dünyasına bir hikâyeyle adım atmıştır. İlginçtir ki, o, sanatsal kapsamın ölçeği nedeniyle kısa sürede daha karmaşık ve daha geniş düzyazı türlerine geçti ve uzun hikâye, onun düzyazısının ana türü haline geldi. Ancak buna rağmen yazar hikâyeyi bırakmaz, toplumumuzun önemli yaşam konularını ve acı veren sorunlarını açıklamak ve yorumlamak için bu türü ve onun içsel olanaklarını kullanır. Hikâye, büyük nesir eserlerin şiirsel ve sanatsal yapısına bile girer." (Salmanov, 1998, s. 160).

Kelimenin en geniş anlamıyla, hikâyeler nesir becerisini ve edebî sanatı analiz etmek için başarılı bir türdür. Bir roman veya bir uzun hikâye, hayatın motiflerini tüm çeşitleri ve gölgeleriyle tam olarak yakalarsa ve bazen olay örgüsünün, kompozisyonun ve konunun karmaşıklığını "kapsam bütünlüğü", "gerçeğin panoramik yansıması" adı altında gizleyebilirse o zaman tüm bunlar hikâyenin aynasında daha net hale gelir. "Yazarlık mesleğinin tekniği" açısından, 60'ların hikâyeleri edebî gözlem için geniş bir alan açmaktaydı.

Bu açıdan bakıldığında Ekrem Eylisli'nin hikâyeleri ilgi çekicidir. Ekrem Eylisli de hikâye türüyle edebiyat dünyasına adım atmıştır. O, ilk hikâyelerinden sonra kaleminin gücünü kanıtlamıştır. "Nenemin Tütün Kisesi" (Ninemin Tütün Kesesi), "Gilas Ağacı" (Kiraz Ağacı), "Ot Basmış Pilleler" (Çimen Olmuş Merdivenler) hikâyeleri yazarın ilk başarılı çalışmalarındandır. Genel olarak Ekrem Eylisli'nin nesirinde savaş sonrası Azerbaycan köyü daha geniş bir yer kaplar. "Menim Neğmekar Bibim" (Benim Tatlı Halam), "Tenha Narın Nağlı" (Yalnız Narın Masalı) vb. eserler savaş sonrası Azerbaycan



köyünün tasviri açısından yazarın en önemli eserleri arasındadır. Ekrem Eylisli, edebiyata savaş dönemi olaylarını yazarak gelmiştir. Bu alandaki gözlemlerinin zengin olduğu, kalbinin o yıllardaki hayatın gerçeklerine dair izlenimlerle dolu olduğu açıktır. Yazar geçmiş yıllara dönerek o olayları, insanların kaderini ve ilişkilerini yaratıcı bir süzgeçten geçirir ve en önemli yönlerine sanatsal tasvirlerinde yer verir. Eserlerinden kahramanlarının biyografisinin savaşla başladığı ve onların karakterlerini şekillendiren temel yaşam unsurunun savaş olduğu sonucunu çıkarmak mümkündür.

Ekrem Eylisli'nin insan kaderine vatandaşlık sorumluluğuyla yaklaşması, manevi dünyasını vb. niteliklerini hassas bir şekilde analiz etmesi, yazarın zengin tahkiyesi o zamandaki Azerbaycan nesrinin başarılarından biri haline getirdi. "Onun "Dağlara Çen Düşende" (Dağları Sis Alırken), "Menim Neğmekar Bibim" (Benim Tatlı Halam) , "Tenha Narın Nağılı" (Yalnız Narın Masalı) öykülerini, birtakım hikâyelerini edebiyat dünyası, Azerbaycan nesrinin ilginç olayı olarak eleştirmişti." (Quseyn, 1965, s. 156).

Ekrem Eylisli'nin eserlerinde anlattığı köy Buzbulag'dır. Bu köy genelleştirilmiş bir Azerbaycan köyüdür. Onun bütün kahramanları bu köyün insanlarıdır. Bu köyü ilk kez tanıtan Sadık Necef oğludur ve yazarın yayınladığı her yeni eserinde onun hayat yolu devam etmektedir. "Dağlara Çen Düşende" (Dağları Sis Alırken) öyküsünde hatıralar şeklinde verilen tahkiyesinde doğallık o kadar hassas bir şekilde beklenir ki, bazen tüm gelenekler unutulur, küçük Sadık'ın duygu ve düşünce dünyası, yazarın usta kalemiyle okuyucunun kalbine girer: "Okuyucu, aynı olmasa da benzer bir çocukluk hayatı olduğunu hatırlar ve onun en tatlı ve tabii ki en acılı anlarını Sadık'ın hayatının karşılık gelen anlarıyla karşılaştırır. Ekrem Eylisli'nin bu öyküdeki amacı, çok çalışmak ve okul hayatı hakkında güzel düşünceler anlatmak değildi." (Efendiyev A., 1968, s. 167). Canlandırdığı kişi ve olaylara arka plan olarak aldığı okul hayatını iyi incelemek elbette yazarın görevidir: "Savaş döneminin ücra bir köy okuluna, orada eğitim-öğretimin düzenlenmesine, derslerin yapılmasına 60'ların Bakü okullarının taleplerine göre derslerin seyrine yaklaşan eleştirmenin bu eserinde "Modern Sovyet okulu yansımasını bulmamıştır" düşüncesi, onun "modern Sovyet okulu" hakkındaki sonucunun net olmadığını kanıtlamaktadır." (Nebiyev, 1971, s. 170).

"Dağlara Çen Düşende" (Dağları Sis Alırken) öyküsünü okuduktan sonra, anlatı tamamlanmış olmasına rağmen, yazarın sunduğu yaşam malzemesi, söylemek istediği şey hakkındaki konuşmasının henüz bitmediği izlenimi edinilir. Ekrem Eylisli'nin bu öyküden sonra yazılmış birtakım hikâyeleri ("Kiraz Ağacı", "Ninemnin Tütün Kesesi", "Çimen Olmuş Merdivenler") hikâyeleri İkinci Dünya Savaşını konu edinmiştir. Ancak bu eserlerin sadece savaş suçlamaları ve küfürler içerdiği söylenemez. Burada savaş, insanı, insanın benlik saygısını, insan doğasını tüm ruhsal ve psikolojik özünü ortaya çıkaran bir faktör haline gelir. Bu noktalar "Kiraz Ağacı" hikâyesine yansıtılmıştır.

Bu çalışmanın ana özü, Gulam Dede'nin "Kiraz Bahçesi" dir. Hikâyedeki olaylar iki yöne ayrılabilir:

1. Gulam Dede ve çocuklar;
2. Gulam Dede ve Müşafere Hanım.

Çocuklar da, Müşafere de, Gulam Dede için çok değerlidir. Gulam Dede ve Müşafere Hanım'ın kısır olduğu ve yıllardır çocuklara hasret kaldığı bellidir. Onlar, çocuğa olan sevgilerini köyün küçüklerine bağlarlar. Hikâyenin ilginç bir yanı ise köydeki her evde bir kiraz ağacı olmasına rağmen çocukların sadece bu bahçeye kiraz yemeye gelmesidir. Bu nedenle, yazarın Gulam Dede'nin bahçesindeki tek kiraz ağacını "Kiraz Bahçesi" olarak adlandırması tesadüf değildir.

“Bütün bunların sebebi yaşama sevgisi, yaşama arzusuydu. Hayat ise bu çocuk için şu an kirazdan başka bir şey değildi.” (Eylisli, 1961, s. 18-19).

Ekrem Eylisli, “Kiraz Ağacı” hikâyesinde güzel bir Azerbaycan köyünü anlatmıştır. Bu tasvirler, okuyucunun hayal gücünde başka bir dünya oluşturan canlı tasvirlerdir. Ekrem Eylisli, bu hikâyeyi daha eksiksiz ve daha güçlü kılmak için sanatsal dilin kompozisyonunu ustaca kullanmıştır. Her şeyden önce, vulgarizm daha belirgindir. Bu ifadeler daha çok hikâyenin ana karakteri Gulam Dede için geçerlidir. Vulgar kelimelerin genellikle yazarın kendisinin açıklamasında değil, bireysel karakterlerin konuşmalarında kullanıldığı bilinmektedir. Bu tür kelimeleri kullanan kişiler eserde olumsuz bir karakter gibidir, dikkat çeker ve yazarın eleştirisinin nesnesi olur. “Bunlar doğası gereği nerede konuşacağını bilmeyen kaba, medeni olmayan insanlardır ve bu yönüyle okuyucunun ve izleyicinin dikkatini çekerler.” (Mikayılov, 1996, s. 141). Ancak Ekrem Eylisli, hikâyesinde bu ifadeleri, Gulam Dede’nin bu sözleriyle okuyucunun sempatisini kazanacak şekilde kullanmıştır.

“Gulam o kadar öfkeyle bağırды ki, ağacı dolduran ve yemek yiyen kuşlar bahçeden uçup gittiler:

-Kapa çeneni şom ağızlı! Moruk! Neden küfrediyorsun, neden baykuş gibi uluyorsun?! Başkasının çocuğuna küfretmemeni, beddua etmemeni binlerce kez söyledim. Tfu!”

veya başka bir örnek:

“Gulam bir adım öne çıktı ve birdenbire kendisine o kadar garip gelen korkunç bir çığlıkla haykırdı ki kendi sesinden korktu:

-Aşağı in köpek... (Eylisli, 1961, s. 23).

Ama Gulam Dede bu sözleri yürekte söylemez, çocuklara zarar vermek niyetinde değildir. Karısının kalbini kırmamak için kiraz ağacını koruyor:

“Çocuk arkasına bakmadan koşuyordu. Koşuyor, düşüyor, kalkıyor, yine de koşuyordu. Gulam Dede ise bir heykel gibi yerinde durup ona bakıyordu. Şimdi yaşlı adamın tek bir dileği vardı: keşke bu çocuk bahçeden bir an önce sağ salim kurtulsa.” (Eylisli, 1961, s. 24).

Görüldüğü gibi bu kaba sözlerin arkasında büyük bir saygı ve sevgi gizlidir. Bu nedenle hikâyeyi okurken okuyucu bu ifadeler hakkında olumsuz bir görüşe sahip değildir. Eserin sonu da ilginçtir. Yazar eserde iki savaşı – Dünya Savaşı ve Gulam, Dede ile çocuklar arasındaki “savaşı” anlatmaktadır. Dünya Savaşı uzun zaman önce sona ermiş olsa da, “Kiraz Ağacı Savaşı” henüz bitmemiştir. Sadece eserin sonunda, Gulam Dede’nin paslı baltasıyla ağacı keserek, “Şükür olsun, ay Allah, binlerce şükür olsun!...savaş bitti!...” (Eylisli, 1961, s. 30) söylemesi hikâyenin anlamını daha da rengârenk etmektedir. “Böylece Azerbaycan nesirinde ilk kez “Savaş” teması, ideolojik gölgelerden arınmış, geniş, insani-felsefi duygusunun bir yorumunu bulur.” (Alişanoğlu, 1999, s. 131).

Ekrem Eylisli’yi okuyucularına sevdiren şey, her şeyden önce temalarının yeniliği ve büyük sanata halk ruhundan ve millî geleneksel yaklaşımıydı. Dönemin yazarlarından olan Anar, Rüstem İbrahimbeyov, Çingiz Hüseyinov’un aksine Ekrem Eylisli’de millî ruh daha belirgindir. Ekrem Eylisli’nin kahramanları şehri pek sevmiyor. Bu insanlara, şehir endişeli ve sıkıntılı görünmektedir. Bu kahramanların çoğu şehre yerleşiyorlar, “Şanlı Mektup” eserinde Halık, “Güllü Paltar Mövsümü” (Güllü Elbise Sezonu) eserinde Caneli, “Işığını Esirgeme” eserinde Prof. Cemşidov bu köyün adamlarıdır, onlar şehirde

yaşamalarına rağmen son anda köylerini isterler. Bu açıdan “Şanlı Mektup” hikâyesi dikkat çekmektedir.

Eserin kahramanı Halık köyden şehire eğitim almak için gelir, eğitimini alır ve üniversiteden mezun olur. Daha sonra köye dönmek istemez, bir süre pansiyonda kaldıktan sonra bir ilçeye taşınır. Editör Gurbanlı'nın tavsiyesi ile köyünden “helal süt emmiş” bir kızla evlenir ve şehre geri döner. Ancak şehir büyüklüğü ile ihtişamıyla, devasa fabrikalarıyla onu sıkmaya başlar. Ekrem Eylisli bu eserini benzersiz bir geleneksel sonla bitirir - Köyü uzun süredir hatırlamayan Halık, köyde yaşayan akrabalarına, büyük bir mektup yazar, yani Ekrem Eylisli'nin kahramanları yine şehirden köye gider. Hikâyenin ilginç yanı ise eserin kahramanının her şeyi köye benzetmesidir. Eser sanatsal olarak tamamlanmıştır. Eserin dili açık ve sadedir. Burada her iki lehçe - kırsal ve kentsel lehçeler, karakterlerin dilinde ifade edilmektedir.

Kaleme alınan nesir eserlerin her birinde vatan, insan, doğa ve toprakla ilgili insan kaderi sorunları, yüksek talepler, cesaret ve gönül yarası ile modern ihtiyaçlar düzeyinde belirlenmekte ve bunlarla mücadele eden insan karakterlerinin duygu ve düşünceleri özetlenir. Bütün bunlar, edebî güçlerin modern zaman ve çağa karşı net tutumu ve cesur yazarın konumu ile ilgiliydi. Yani o dönemde Azerbaycan edebiyatında tamamen yeni ve mükemmel bir edebî nesil faaliyet gösteriyordu: “Onların gelişiyile birlikte edebiyatımız yeni tema ve motiflerle zenginleşti. Sıradan ve sıradan insanların kaderine, iç dünyalarının betimlenmesine dikkat ve sanatsal ilgi arttı. Kabul edelim ki o zamanlar edebiyatımızda bu tür kahramanlara pek değinilmemiştir. Modern nesirimizin pek çok örneğinde, yüzeyde görünmeyen, iç katmanlarda gizlenen hayatın sorunları başarıyla sanatsal araştırmanın nesnesi haline gelir.” (Anar, 1985, s. 162-163).

Ekrem Eylisli ve Anar'ın nesrinin yanı sıra Elçin'in eserleri de bu dönemde büyük ilgi görmekteydi. Elçin edebiyata 1960'larda, tutkulu sanatsal tartışmaların, yaratıcı arayışların ve stil yarışmalarının çok sıcak ve hararetleli çağında gelmiştir. “Yüzyıllar boyunca sınanmış ulusal geleneklerimiz, etik standartlar ve sosyal davranış standartları, “insanlık” kavramları, alçak gönüllülük duygusu, bir arada yaşamamızın eski ve istikrarlı biçimleri olarak kırsal ve kentsel çevre - bu manevi ve Ulusal kimliğimizin maddi kurumları her zaman Elchin'in nesrinde yazarın görüşünün odak noktası olmuştur. Bu nesrin işi ve kaderi ne olursa olsun Aliabbas (“Baraka”), Kerim (“Bir Kış Günüyken”), Hanım (“Ak Deve”) - gibi bilge ve sert büyükleri, Ağababa (“Dolça”), Memmedağa, Kitabulla (“Bir Görüşün Tarihi”), Goca (“Ak Deve”) gibi erkekleri ve “delikanlıları”, Ağabacı (“Dolça”), Mesmehanım (“Bir Görüşün Tarihi”), Nisa (“Tavuğun Diri Kalması”), Adile (“Ak Deve”) gibi namuslu kadınları, fedakâr, utangaç gelin-kızları, Baladadaş (“Baladadaş'ın İlk Aşk”), Cavanşir (“Şuşa'yı Sis Almış”) gibi yiğit ergenleri, her şeyden önce parlak milli karakterler Azerbaycanlı tipler olarak hafızaya kazınmıştır.” (Elçin, 1987, s. 8).

Elçin'in hikâyeleri arasında “Baladadaşın İlk Mehebbeti” (Baladadaş'ın İlk Aşk) hikâyesinin özel bir yeri vardır. Yazar bu hikâyeye ile yeni bir kahraman tipinin - “Baladadaş”ın ortaya çıkmasını sağlamıştır. Bu hikâyede Elçin, yaşayan doğanın kendisine doğrudan hitap etmiş, onun çok sesli ve çok renkli iç dünyasına girmeyi başarmıştır. Hayatta kimseye benzemeyen Baladadaş, hikâyede de kendisi gibi “doğmaktaydı”. Tüm Azerbaycan gençlerinin gurur, kibir, dürüstlük ve yiğitlik özellikleri, hassas ve yardımsever bir yazarın kalemile onun karakterinde meşru bir nitelik olarak ortaya çıkmış ve savunulmuştur.

Hikâyenin edebî tasvirlerinde Abşeron<sup>3</sup> manzarası ve Abşeron rengi güçlü, net ve canlı bir şekilde hissedilir. Issız Hazar kıyıları Abşeron alacakaranlığına gömüldü, bu kıyılara dağılmış Abşeron köyleri, sıcak güneşin öğle sığağında uyuklayan Bakü bahçeleri, Buzovna<sup>4</sup> kayalıkları, Abşeron'un çapraz yollarında vızıldayan otobüsler ve elektrikli trenler, Elçin'in kaleminden çıkmış mükemmel edebî tasvirlerdir.

Bu eserde yazar Baladadaş ve Sevil'in hikâyesini ince bir ironi, mizah ve düzenli bir olay örgüsü ile anlatıyor. Eserin ana teması bu iki genç arasındaki ilişkidir. Ancak burada bir gerçek açıktır: Tipik bir köylünün genelleştirilmiş karakteri - Baladadaş ve modern bir şehirlinin karakteri - Sevil - onların eşitliği imkânsızdır. Şehirde doğup büyümüş, şehir ortamına alışmış bir genç kız, okuma yazma bilmeyen, vaktini boş yere harcayan, şehir hayatına "yabancı" bir adama nasıl gönlünü verebilir?

Bu eşitliğin hiçbir dönemde mümkün olmadığı bilinmekte olup, müellif bunu Baladadaş ve Sevil örneğinde çok net bir şekilde açıklamıştır:

- Aniden Sevil mavi gözlerini kitaptan ayırdı ve birkaç dakika karanlığa - Baladadaş'ın çite tırmandığı yöne baktı ve dedi ki:

- Yine mi çitlere çıktın?

Baladadaş'ın kalbi aniden kırıldı ve çitin dibine düştü - böyle şeyler daha önce Baladadaş'ta olmazdı... (Elçin, 1987, s. 66).

Sevil dedi:

- Çitin üzerinde olduğunu biliyorum. Dün akşam da oradaydın. Murad'a söylersem sana ne olacağını biliyor musun?

Baladadaş'tan ses çıkmadı. Sevil, gözlerini karanlıktan ayırmadan dedi:

- Ne istiyorsun? Senin dengin miyim? Git şapkana aynada bak... Bu bir şapka değil, bir hava alanı, bir hava alanı... Yukarı çıkıp aya uçabilirsin.

Baladadaş, aşağı inip buradan ayrılmanın gerekli olduğunu ve bir daha asla bu çite tırmanmaması gerektiğini anladı." (Elçin, 1987, s. 67).

Burada yazar, Baladadaş-Sevil eşitliğinin imkânsız olduğunu Sevil'in sözleriyle açıklar. Bu hikâyede Elçin, "sosyalist gerçekçilik" ilkelerinin aksine, Baladadaş'ın aşk ilişkisini "muhtemel" başarısızlıkla sonlandırmıştır. Daha önceki on yıllarda yazılan eserlerde bu aşk-maceralar kesinlikle "olumlu kahramanın" zaferiyle sonuçlanmaktaydı. Anar gibi Elçin de hikâyesinde bu düşünceyi, fikri başarısızlıkla sonuçlandırmıştır.

Yazar hikâyede güzel bir köy manzarası oluşturmuş ve hikâyeyi sanatsal anlatım araçlarıyla zenginleştirmiştir.

"Hikâyeleri henüz Elchin'in düz yazısının karakteristik renk, çeşitlilik ve duygularının anlamına sahip değil, bunun yerine daha sağlam bir özgünlüğe, "yabaniliğe" ve tam doğallığa sahipler." (Alişanoğlu, 1999, s. 33).

Farklı çalışmalar, farklı fikirler, farklı araçlar. Bu eserlerle âdeta yeni bir Azerbaycan edebiyatı oluşmuştur. Yazılan her eserin kendine özgü teması ve sanatı, okuyucuların yeni eserlerle tanışmasını sağlamıştır.

İdealizmden bir bütün olarak kurtulamamış olsa da, İsi Melikzade'nin ilk hikâyelerinde de yeni bir nesrin başlangıcının işaretlerini bulmak mümkündür. Bir kaza sonucu bacaklarını kaybeden bir kadının kocası tarafından anlatılan "Vafa" hikâyesi,

<sup>3</sup> Bakü şehrinin de yerleştiği bir yarımada

<sup>4</sup> Bakü'ye bağlı bir ilçe

gaddarlığa ve acımasızlığa varan hayatının gerçeği, sert ve tavizsiz bir şekilde ortaya çıkar. Burada sahte hümanizme rağmen hayatın gri, acımasız yüzü ve trajik içeriği ilgi odağındadır. "Hikâyenin sonunda yazar fikre geri döner ama bu sefer hastanede yatan kocasının karısı onu özenle sarar, yazar zaten okuyucuyu hayatın rengiyle tanıştırmıştır, amaç şudur: hayatın kendisinden gerçek hümanizmi elde etmek için." (Alişanoğlu, 1999, s. 33).

"İtiraf" hikâyesinde aile ve ev sorunlarına değinilir. İsi Melikzade'nin hikâyelerinde en çok değindiği konular arasında yer alan aile-ev sorunları, bu hikâyede Nadir ile Lale arasındaki ilişkiyle anlatılır. Yazar, Nadir'in şahsında yaşanan talihsiz bir olay sonucu eşinin bacakları kesilen aile reisinin acılarını aktarmış, Nadir'in bir hata yaptığını, Lale'yi terk ettiğini ve sonunda pişman olarak geri döndüğünü göstermiştir. Eserin büyük sanatsal bir etkisi vardır. Hikâyedeki olayların eksiksizliği, hikâyenin mükemmelliği, durumun duygusallığı ve şiirsel düzeyi her şeyden önce dilin güzelliği ile ilgilidir. Eserin dili sadeliği, görselliği ve akıcılığı ile öne çıkıyor.

Yine bu tür hikâyelere örnekler verilebilir. "60'ların edebî kuşağı", bu yazılan hikâyelerle adeta Azerbaycan edebiyatının "yeni bir dünyasını" oluşturmuşlardı. Eleştirmen Aydın Memmedov bu konuda: "...bana öyle geliyor ki 60'ların nesirini en iyi temsil eden ilginç eserler "İnsanlar ve Ağaçlar" ve "Beyaz Liman"dır." (Memmedov, 1987, s. 5) demektedir.

Anar'ın "Dantenin Yubileyi" (Dante'nin Jübilesi), "Molla Nesreddin-66" (Molla Nasrettin-66), "Taksi ve Vaht" (Taksi ve Zaman), "Gürcü Familyası" (Gürcü Soyadı), Ekrem Eylisli'nin "Ürek Yaman Şeydir" (Yürek Dikkat Edilesi Şeydir), "Gara Deniz" (Kara Deniz), "Kür Gırağının Meşeleri" (Kura Nehrinin Ormanları), İsa Hüseyinov'un "Saz", "Tütek Sesi", "İller ve Deqiqeler" (Yıllar ve Dakikalar), "Dünyanın Arşını" (Dünyanın Ölçüsü), "Toğana", "Ressamın İlk Eseri" (Ressamın İlk Çalışması), Sabir Ahmedov'un "Yaşıl Teatr" (Yeşil Tiyatro), Elçin'in "Gatar. Pikasso. Latur. 1968" (Tren. Picasso. Latur. 1968), "Baladadaşın İlk Mehebbeti" (Baladadaş'ın İlk Aşkı), "Bir Görüşün Tarihçesi" (Bir Görüşün Tarihi), Ferman Kerimzade'nin "Menim Bacım" (Kız Kardeşim), "Garlı Aşırım" (Karlı Aşırım), "Ümid" (Umut), "Heç Kim Meni Bağışlamaz" (Kimse Beni Affetmez), İsi Melikzade'nin "Küçelere Su Sepmişem" (Sokaklara Su Serptim), "Kuyu", "İtiraf", "Vefa" gibi hikâyeler bu dönemin önemli eserleridir.

## Sonuç

Sanatsal özelliklerinin yanı sıra tema ve fikir açısından yazılan hikâyelerin, bu türün 1960'lı yıllarda toplumun gelişmesinde oynadığı rolün önemini bir kez daha teyit ettiğini söylemek mümkündür. İçeriğin mükemmelliği, kamuoyunda yarattığı yankılanma ve sanatsal üslup ne olursa olsun, "Sovyet toplumu"nun ve onun sahte, hayalî ve "hümanist" anlayışının teşhir edilmesinde o dönemin hikâyelerinin çok değerli bir rol oynadığı bir gerçektir. Yazarların yaratıcı yetenekleri ve sanatsal yetenekleri bu türde daha güçlü bir şekilde ifade edildi. O dönemin bir dizi eseri evrensel değerlere ve sanatsal estetik kriterlere karşılık geldi, Batı'da yeni nesir geleneklerinin temellerini atan önde gelen yazarlar - James Joyce, Franz Kafka, William Faulkner, Albert Camus, Jean Paule Sartre gibi büyük yazarların eserlerinin izlerini taşıyor.

Konusu gerçek hayattan, tipik olaylardan ve tipik insan kaderlerinden ustaca çıkarılan bu veya diğer hikâyeler, kelimenin en geniş anlamıyla "1960'lar nesri"nin edebî örnekleri olmanın yanı sıra, insan hayatının çeşitli yönlerinde kişileştirilmiştir. Bu eserlerde hicivli, lirik-psikolojik bir üslupla ve geniş bir yelpazede insanların hayat görüşüne yer verilmekteydi. Parodik, dramatik, lirik-psikolojik ve daha sıklıkla varoluşçu

unsurlar açısından zengin olan bu eserler, yeni mükemmel yazarların edebiyata geldiğini onaylıyordu.

Dönemin genç yazarları ortaya çıkan yeni edebiyata imzalarını atmalarının yanı sıra onu istedikleri yöne yönlendirmişlerdir. Onlar, toplumsal gerçekçiliğin sınırlarını aşarak sosyalist gerçekçiliğin ilkelerini korkusuzca değiştirdiler ve okuyucuları bunlara odaklanmaya zorladılar.

Dünya geliştikçe, yeniliğin kapsamı genişledikçe ve derinleştikçe, bu hikâyelerin sanatsal gücü, alaka düzeyi ve sanatsal değeri artıyor.

### Kaynakça

- Abasova, S. (2001). *İsi Melikzade'nin Yaratıcılığı*. – Bakı, 2001.
- Alıyeva N. (1999). *Anar – Şahsiyet ve Senetkar*. Bakü: Tehsil.
- Alişanoğlu, T. (1999). *Azerbaycan'ın Yeni Nesri*. Bakü, 1999.
- Anar (1985). Nesrin Fezası. "Azerbaycan" Dergisi № 8.
- Anar (1988). *Seçilmiş Eserleri*, C. 1, Bakü, Azərneşr.
- Efendiyev, A. (1968). Senet ve Şahsiyet. "Azerbaycan" Dergisi, №4, S. 167.
- Efendiyev, A. (1976). *Müdrüklük Selahiyyəti*. Bakü: Genclik.
- Efendiyev, İ. (1956). *Sovet Yazıcısının Yüksek Vezifesi*. Edebiyat ve İncesenet Gezeti.
- Efendiyev, İ. (1957). *Yoldaşlık Sohbeti*. Edebiyat ve İncesenet Gezeti.
- Elçin (1987). *Seçilmiş Eserleri*, C. 1. Bakü: Azərneşr.
- Eylisli, E. (1961). *Kiraz Ağacı*. Bakü: Uşaqgencneşr.
- Eylisli, E. (1989). *Edebiyat Yanğısı*. Bakü: Yazıcı.
- Garayev, Y. (1988). *Meyar Şahsiyyəti*. Bakü: Yazıcı.
- Halilov, G. (1956). *Ayrılan Yollar*. Edebiyat ve İncesenet Gezeti.
- Halilov, G. (1956). *Yürek Dostları*. Edebiyat ve İncesenet Gezeti.
- Halilov, G. (1986). Feal Heyat Mövgeyindən. *Azerbaycan Dergisi*, no 6, S. 142.
- Hüseyn, M. (1956). *Yeni Edebî Eserler Yazalım*, Edebiyat ve İncesenet Gezeti.
- Memmedov, A. (1987). Sözüümüz Eşidilenedek. *Ulduz Dergisi* №6, S. 194.
- Memmedov, C. (1983). Kiçik Janrın Böyük İmkanları. *Ulduz Dergisi* №5, S. 50.
- Memmedov, R. (2008). II. Dünya Savaşından Sonra Sovetler Cemiyetinde Giden Prosesler ve Yeni Edebiyatın Yaranması. *Dil ve Edebiyat Dergisi*, Bakü.
- Memmedov, R. (2018) *Azerbaycan Uşaq Edebîyyatının İnkişaf Özellikleri*. Riga: LAP LAMBERT Academic Publishing.
- Mıkayılov, Ş. (1996). *Edebiyat Nazariyesi*. Bakü: Maarif.
- Nebiyev, B. (1971). *Edebî Düşünceler*. Bakü: Genclik.
- Quseyn, M. (1965). *Vstupitelnoe Slovo k Povesti A. Aylisli "V Qorax Tuman"*. Moskva, "Drujba narodov" №1.
- Salmanov, Ş. (1998). Kamillik. *Azerbaycan Dergisi* no 3; 4.